

Особливості культурно-історичної трансформації поняття "фізична культура"

Василь Сутула

Харківська державна академія фізичної культури,
Харків, Україна

Мета: виділити умови виникнення терміну "фізична культура" та особливості трансформації поняття "фізична культура" у процесі культурно-історичної еволюції сфери діяльності людей, пов'язаної з використанням фізичних вправ.

Матеріал і методи: методи дослідження: аналіз спеціальної літератури, що висвітлює різні аспекти розвитку базових форм соціального прояву фізичної культури.

Результати: сформульовано парадигму, яка лежить в основі теорії, що описує розвиток сфери діяльності людей, пов'язаної з використанням фізичних вправ, для назви якої використовується термін "фізична культура". Показано, що термін "фізична культура" увійшов в широку соціальну практику у першій половині 19-го сторіччя. Аналіз змістовної сутності понять "культура" та "фізичний" показав, що словосполучення "фізична культура" може трактуватись як у вузькому, так і в широкому сенсі. У вузькому сенсі воно означає розвиток, виховання, догляд, удосконалення людської тілесності. У широкому сенсі поняття "фізична культура" необхідно трактувати як діяльність людей з використанням фізичних вправ по розвитку, догляданню, вдосконаленню, вихованню тілесної і духовної сутності людини, а також індивідуальні та суспільно значущі результати такої діяльності. Проведений аналіз свідчить також про те, що наприкінці 19-го сторіччя термін "фізична культура" отримав визнання як назва професії.

Висновки: одним із базових соціокультурних чинників, який вплинув на виникнення і широке розповсюдження у 19-му сторіччі терміну "фізична культура", було введення в національні освітні системи занять учнів фізичними вправами. У цей період більшість педагогічної спільноти та громадських діячів під фізичною культурою розуміли не тільки заняття фізичними вправами, а й увесь комплекс факторів, які забезпечують нормальний розвиток організму та здоров'я учнів. На початку 20-го сторіччя у національних освітніх системах термін "фізична культура" був поступово витіснений терміном "фізичне виховання". Проведений аналіз показав, що до кінця 19-го сторіччя у провідних країнах Європи та в США у цілому завершився процес інституалізації оздоровчо-виховного напрямку в розвитку сфери діяльності людей, пов'язаній з використанням фізичних вправ.

Ключові слова: фізична культура, фізичне виховання, парадигма, теорія, термін, поняття, культура, фізичний, тілесний, сфера діяльності, фізичні вправи.

Вступ

Результати аналізу спеціальної літератури вказують на те, що у вітчизняній та іноземній науковій і соціальній практиках досить часто вживається термін "фізична культура і спорт". Причому його використання має давню історію і широку географію, про що свідчать наступні матеріали. Так, наприклад, у матеріалах Парламентських дебатів, які відбулися у 1937 році у Новій Зеландії [41], у розділі "Фізичне благополуччя і рекреаційні програми" представлено обговорення питання щодо прийняття законопроекту, метою якого є стимулювання розвитку саме *фізичної культури і спорту*. Означене словосполучення використовується і в матеріалах міжнародних організацій. Так, у доповіді UNESCO за 1989 рік [42] на п'ятдесят дев'ятій сторінці констатується, що фізичні вправи та *фізична культура і спорт* з давніх часів служили людям вірно і безкорисливо, а також відзначається, що з розвитком людства їх вплив на суспільство стає все більшим. Термін "фізична культура і спорт" застосовують і в друкованих виданнях для назви самих видань або їх спеціальних розділів чи статей. Наприклад, у Польщі видається спеціалізований журнал "*Physical Culture and Sport. Studies and Research*" [50], а в часописі "Філософія спорту" (2003) [34] дане словосполучення вживається у назві спеціального розділу, а саме "*Physical Culture and Sport From the Philosophical Perspective*", Є. Косевич [37] та С. Грант [43] використовують його в назві своїх статей, а Л. Лубишева у назві навчального посібника [13]. Його також застосо-

вують для назви спеціалізованих наукових установ. Так, наприклад, А. Карін у книзі "Культура, спорт і фізична активність" (2009) [36] відмічає, що, незважаючи на соціальні катаклізми, у Лейпцигу зберігся і працює Науково-дослідний інститут *фізичної культури і спорту*. Це словосполучення присутнє також і в назві спеціального центру, відкритого у 2009 році в університеті м. Остіні (штат Техас, США) "*Center for Physical Culture and Sports*". У 2011 році він був визнаний Міжнародним Олімпійським Комітетом як якості офіційного Центру Олімпійських досліджень [31].

Термін "фізична культура і спорт" досить широко використовується і в Україні. Так, функціонування сфери діяльності людей, пов'язаної із застосуванням фізичних вправ, регулюється спеціальним законом "Закон України "Про *фізичну культуру і спорт*" [11]. Починаючи з 2015 року, підготовка фахівців у галузі "Освіта/Педагогіка" проводиться за спеціальністю "*фізична культура і спорт*" [15]. У ряді спеціалізованих вищих навчальних закладів, наприклад, у Львівському державному університеті фізичної культури та в Придніпровській державній академії *фізичної культури і спорту* відкриті факультети *фізичної культури і спорту*. У багатьох вишах України, як свідчить інформація з мережі Інтернет, функціонують кафедри *фізичної культури і спорту*. Такі кафедри існують, наприклад, в Тернопільському національному економічному університеті, у Міжнародному економіко-гуманітарному університеті імені академіка Степана Дем'янчук, в Одеській національній академії харчових технологій, у Харківському національному технічному університеті сільського госпо-

дарства ім. Петра Василенка. Очевидно, що таке, можна сказати, всеохоплююче використання у сучасній Україні словосполучення "фізична культура і спорт" є своєрідним історичним спадком, адже в СРСР воно було досить поширеним. Наприклад, центральний орган державного управління, який здійснював в СРСР керівництво даною сферою діяльності людей, називався Комітетом з *фізичної культури та спорту* при Раді Міністрів СРСР (Постанова від 24 січня 1973 р.). Цей термін використовувався також у назвах різних державних та партійних постанов, наприклад, Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР "Про подальше піднесення масовості *фізичної культури і спорту*" (вересень 1981), а також у назвах різноманітних видань [20]. Історичний досвід свідчить про те, що за радянських часів словосполучення "фізична культура і спорт" поступово перетворилося із широковживаного словесного штампу в своєрідну догму. Одна з перших спроб пояснення коректності використання даного терміну відбулася лише на початку двохтисячних років. В обговоренні даної проблеми прямо або опосередковано брали участь Л. Матвеев, Л. Лубишева, Н. Візтей, Р. Абзалов та багато інших відомих фахівців. Однак ця дискусія так нічим і не завершилась. Детальний її аналіз представлений у першому розділі дисертації [19]. Своєрідним підсумком обговорення даної проблеми є думка, висловлена вітчизняним науковцем О. Вацебою [2], що в науково-методичній літературі розрізняються два основні підходи. Перший констатує, що поняття "спорт" є складовою частиною поняття "фізична культура", з чого витікає що словосполучення "фізична культура і спорт" не коректне (прим. автор.), а другий – "спорт" і "фізична культура" – поняття рівнозначні, що означає об'єктивність його використання (прим. автор.). У зв'язку з цим відзначимо, що немає якихось вагомих об'єктивних обмежень на широке вживання у соціальній практиці словосполучення "фізична культура і спорт". Інша ситуація складається, коли дане словосполучення використовується як наукова категорія, тобто як певне поняття, яке повинно відображати істотні, загальні властивості й відносини явищ дійсності.

Як було показано вище, в Україні словосполучення "фізична культура і спорт" використовується на законодавчому рівні для окреслення і регулювання діяльності людей у відповідній сфері суспільного життя. Очевидно, що у цьому випадку поняття, для назви якого використовується цей термін, повинно мати належне наукове обґрунтування. Однак, в існуючій системі знань його зробити практично неможливо з наступних причин. По-перше, в існуючій системі знань неможливо об'єктивно визначити сутність особливої сфери суспільного життя, для назви якої використовується термін "фізична культура і спорт", адже до останнього часу були відсутні консенсусні (узгоджені) визначення базових понять, які складають його суть, а саме "фізична культура" [3] та "спорт" [4]. Сформульована проблема, на перший погляд, носить суто теоретичний характер. Однак, вона має і прямі практичні наслідки, адже дане поняття відображає наше розуміння означеної сфери діяльності людей як цілісної системи. Отож воно напряму впливає на розвиток сфери діяльності людей, пов'язаної з використанням фізичних вправ, а також на стратегію розвитку системи підготовки фахівців для цієї сфери життєдіяльності суспільства. Існуюча неоднозначність у дефініції даного поняття, треба

думати, спричинює і певну невизначеність стратегії розбудови відповідної сфери суспільного життя. Означену проблему досить точно відображає відомий вислів: "Піди туди – не знаю куди, принеси те – не знаю що". По-друге, із змістовної сутності словосполучення "фізична культура і спорт" витікає, що все те, що не охоплюється поняттям "спорт", тобто не відповідає змісту даного поняття (зміст поняття – це сукупність загальних ознак), є особливими формами соціального прояву фізичної культури (!), а саме фізичне виховання, фізичний фітнес, фізична рекреація, велнес та інші споріднені з ними форми соціальної практики. Звідси становиться очевидною необхідність дослідження взаємозв'язків фізичної культури (консенсусне визначення якої представлено в статті [3]) з означеними вище формами її соціального прояву. По-третє, в існуючій системі знань неможливо об'єктивно охарактеризувати природу існуючих зв'язків між фізичною культурою і спортом, про що свідчать результати згаданої вище дискусії. Такий зв'язок становиться явним лише у рамках оновленої теорії фізичної культури [4; 5].

Результати проведеного вище аналізу указують на те, що означені протиріччя мають фундаментальний характер. Вони свідчать про існування в наявній системі знань невідповідності між реальними фактами і старими способами їх пояснення. Вони також вказують на необхідність формування нової парадигми, яка дозволяє вирішити означені протиріччя і на базі якої вибудовується оновлена теорія фізичної культури. Результати попередніх досліджень [5] свідчать про те, що в її основі повинні закладатися наступні базові положення. По-перше, необхідно визнати існування в суспільстві особливої сфери діяльності людей, пов'язаної з використанням фізичних вправ, яка розвивається у відповідності з фундаментальними законами суспільного розвитку. У цій сфері життєдіяльності суспільства фізичні вправи використовуються людьми (прямо або опосередковано), з одного боку, як головний засіб творення специфічного виду культури, як культуротворчий інструмент, а з іншого, вони являються основою єдності існуючих форм соціального прояву означеної сфери діяльності людей, а саме фізичного виховання, спорту, фізичного фітнесу та інших споріднених з ними соціальних форм. По-друге, необхідно визнати, що наприкінці епохи Відродження у сфері діяльності людей, пов'язаній з використанням фізичних вправ, почали формуватися три базові тенденції розвитку оздоровчо-виховна, оздоровчо-розважальна та змагально-розважальна. У другий період Нового часу (кінець XVIII – початок XX ст.) еволюція оздоровчо-виховного напрямку привела до формування соціального інституту⁽¹⁾ фізичного виховання. Культурно-історичні особливості розвитку фізичного виховання розкрито у статтях [17; 18]. У цей же історичний період розвиток змагально-розважального напрямку обумовив утворення соціального інституту, який отримав назву спорт. Культурно-історичні витоки сучасного спорту та його місце у сфері діяльності людей, пов'язаній з використанням фізичних вправ, описані у матеріалах попередніх досліджень [4; 6; 7]. У другий період Нового часу оздоровчо-розважальна тенденція в розвитку сфери діяльності людей, пов'язаної з використанням фізичних вправ, привела до формування соціального інституту, для назви якого у зарубіжній науковій і соціальній практиках найбільш часто використовується термін "фітнес" або

⁽¹⁾ Соціальний інститут – особлива форма відтворення та закріплення суспільних відносин, які базуються на формальних і неформальних правилах, принципах, нормах, установках, що сформувались у результаті спільної діяльності людей.

Його інтерпретації "фізичний фітнес", "оздоровчий фітнес". Проблема у визначенні культурно-історичних витоків означених форм діяльності людей частково розкрита в попередніх публікаціях [8; 9]. Безумовно, вона потребує додаткового аналізу, що і є однією з задач цього циклу досліджень. По-третє, необхідно визнати, що для назви сфери діяльності людей, пов'язаної з використанням фізичних вправ, у сучасній науковій та соціальній практиках найбільш часто використовується термін "фізична культура". Наприклад, у відомій праці К. Куна [12] описана історія розвитку фізичної культури, яка відображає не що інше як соціокультурологічні грані історичної еволюції сфери діяльності людей, пов'язаної з використанням фізичних вправ. Аналогічний підхід застосовує і Д. Фаір, керівник департаменту історії в Джорджійському коледжі державного університету (Миледжвилл, США), представляючи історію розвитку фізичної культури у своїй праці "Фізична культура" (2018) [32]. В сучасній науковій практиці існують й інші підходи до визначення назви цієї сфери суспільного життя. Так, Е. Ле Корре, засновник MovNat (природний рух), описуючи історичну еволюцію використання основних засобів діяльності людей у даній сфері (тобто фізичних вправ) називає її (сферу діяльності) фізичним фітнесом (2018) [53]. Зазначимо, що схоже дослідження було проведено Г. Дюпероном ще в 1924 році [10]. У передмові до своєї праці він відмічав, що "Автор аж ніяк не мав на увазі дати керівництво для вивчення історії фізичної культури". Тим самим Г. Дюперон підкреслив, що в своїй праці він описує одну з граней розвитку фізичної культури, а саме історію розвитку основних засобів (фізичних вправ), які використовували люди у даній сфері суспільного життя, тобто у сфері діяльності, що пов'язана з використанням фізичних вправ.

Усе вищевикладене вказує на необхідність більш детального аналізу особливостей культурно-історичної "трансформації" поняття "фізична культура", тим більше, що ця проблема останнім часом досить активно аналізується в дослідженнях зарубіжних науковців [21; 24]. Результати проведеного циклу досліджень однозначно вказують на необхідність вивчення особливостей використання в суспільно-історичній практиці терміну "фізична культура", адже він виник і почав широко застосовуватись лише у першій половині 19-го сторіччя, тобто у період формування соціального інституту фізичного виховання, соціального інституту спорту та соціального інституту, який виник у результаті еволюції оздоровчо-розважального напрямку в розвитку сфери діяльності людей, пов'язаній з використанням фізичних вправ.

Мета дослідження: виділити умови виникнення терміну "фізична культура" та закономірності трансформації поняття "фізична культура" у процесі культурно-історичної еволюції сфери діяльності людей, пов'язаної з використанням фізичних вправ.

Завдання дослідження.

1. Сформулювати базові положення парадигми, яка покладена в основу теорії, що описує сферу діяльності людей, пов'язану з використанням фізичних вправ, для назви якої в сучасній науковій та соціальній практиках найбільш часто використовується термін "фізична культура".

2. Виділити культурно-історичні витoki поняття "фізична культура".

⁽²⁾ Слово "cultura" вперше зустрічається у трактаті про землеробство Марка Порція Катона Старшого (234–149 рр. до н. е.) "De Agri Cultura" (бл. 160 р. до н. е.). Майже через два сторіччя Марк Тулій Цицерон (106–43 р. до н. е.) у "Тускуланських бесідах" використовував це слово для характеристики процесу виховання людської душі "culture animi autem philosophic es" (обробка душі – це і є філософія).

3. Обґрунтувати положення про те, що створення у провідних країнах Європи та США національних освітніх систем було одним з базових чинників, який вплинув на виникнення та широке розповсюдження терміну "фізична культура".

4. Показати, що у 19-му сторіччі розвиток оздоровчовиховного напрямку у сфері діяльності людей, пов'язаній з використанням фізичних вправ, привів до формування соціального інституту фізичного виховання.

Матеріал і методи дослідження

Методи досліджень: аналіз спеціальної літератури, в якій висвітлюється різні аспекти розвитку базових форм соціального прояву фізичної культури, а також використання системного та історіографічного підходу до аналізу даної проблеми. У процесі дослідження використовувався пошуковий онлайн-сервіс компанії Google (Google Books Ngram Viewer).

Результати дослідження

Культурно-історичні витoki поняття "фізична культура". Як свідчать історичні матеріали словосполучення "фізична культура" увійшло у широку соціальну практику у першій половині 19-го сторіччя (рис. 1). Його поява була уможливлена тим, що з початку XVIII сторіччя термін "культура"⁽²⁾ (лат. cultura, від дієслова colere, що в перекладі означає оброблення, вирощування, поліпшення) почав застосовуватись, окрім усього іншого (агрокультура, монокультура, культура землеробства та інше), для означення людської діяльності, спрямованої на власний розвиток. Цей термін був уведений як самостійне абстрактне поняття у кінці XVII сторіччя німецьким філософом С. Пуфендорфом (1632–1694), який під поняттям "культура" розумів усе, що створено людиною. При цьому він підкреслював, що творцем культури є не конкретна людина, а великі групи людей, об'єднанні спільною діяльністю, у певному розумінні "сукупна людина". Отже, на початку 19-го сторіччя слово "культура" використовувалося стосовно людей для характеристики їхньої діяльності та її

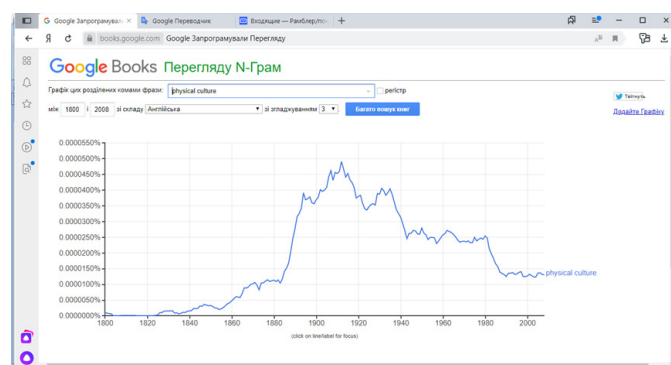

Рис. Частота використання терміну "physical culture" в англomовних друкованих виданнях у період з 1800 року по 2008 рік (отримано з допомогою пошукової системи "Google Books Ngram Viewer" (режим доступу: <https://books.google.com/ngrams>))

результатів щодо оброблення, удосконалювання, розвивання, виховання людської сутності у всіх її проявах.

У період виникнення словосполучення "фізична культура" інша його складова, а саме слово "фізичний" (від грец. φύσις – природа, φυσικό – природний, матеріальний), використовувалась досить широко у різних сферах людської діяльності для означення природного походження різноманітних явищ та об'єктів, а також у системі сімейного виховання для характеристики процесу тілесного (фізичного) розвитку дітей. Наприклад, Н. Новіков (1783) [14], розмірковуючи про сімейне виховання, констатував, що "...перша головна частина виховання, тобто піклування про тіло ... перша вона є тому, що навчання тіла і тоді вже потрібно, коли інше навчання ще не має місця. Цю частину виховання називають вчені фізичним вихованням". Саме таке розуміння поняття "фізичний", стосовно людини "тілесний", було найбільш поширеним у 19-му сторіччі. Наприклад, у такому ж значенні термін "фізичний" використовувався Т. Смітом у книзі "Філософія здоров'я: або виклад фізичної та психічної конституції людини" (1835) [44], а також Д. Прихардом у праці "Дослідження фізичної історії людства" (1847) [33].

Виходячи з проведеного вище аналізу змістовної сутності понять "культура" та "фізичний", можна дійти висновку, що словосполучення "фізична культура" може трактуватися двозначно, як у вузькому, так і в широкому сенсі. У вузькому сенсі воно означає розвиток, виховання, догляд, удосконалення людської тілесності. У такому разі слово "physical" використовується відносно людини у перекладі як матеріальний, тобто "тілесний". За такої умови поняття "фізична культура" еквівалентне поняттю "тілесна культура". Наприклад, Ч. Тейлор у статті "Принципи фізичної культури", надрукованої в Американському гомеопатичному журналі (1860) [48], відмічав, що люди під терміном "фізична культура", зазвичай, розуміють м'язову культуру (тілесну культуру). Результати аналізу спеціальної літератури вказують на те, що така трактовка поняття "фізична культура" зберіглася, у певній мірі, і до нашого часу. Наприклад, І. Биховська (1996) [1], підкреслюючи, що словосполучення "тілесна культура" було досить поширеним у XIX та на початку XX сторіччя, пропонувала повернутися до нього, аргументуючи це тим, що діяльність людей у сфері фізичної культури перетворює тілесне начало в людині з природно даного феномена в явище соціально-культурне. Д. Харгрівз, П. Вертінські у книзі "Фізична культура, сила і тіло" [29], констатуючи, що в останнє десятиліття в суспільстві спостерігається сплеск книг про "тіло", ставлять ряд питань, зокрема, про характер тіла, про співвідношення між "природним" (фізичним) тілом і "сконструйованим" тілом, між "природним" тілом та "віртуальним" тілом. Проблема людської тілесності аналізується також у багатьох інших сучасних дослідженнях [16; 22; 30 та багато інших].

З іншого ж боку, поняття "фізична культура" може трактуватись не тільки як "тілесна культура", а й значно ширше – як розвиток, виховання, догляд, удосконалення всієї сукупності ознак, що дані людині від природи. У такому разі слово "physical" у перекладі доцільно використовувати як "природний", тобто даний людині від природи. До таких природних ознак відноситься не тільки тіло, а й сенсомоторні реакції, відчуття, емоції, інтелект, а також різноманітні потреби, наприклад, у здоров'ї, у фізичній активності, у пізнанні навколишнього світу та низка інших. Ці ознаки у своїй сукупності є основою духовного буття людини. Отже, поняття "фізична культура" у широкому сенсі

необхідно трактувати як діяльність людей з використанням фізичних вправ щодо розвитку, доглядання, вдосконаленню, вихованню тілесної і духовної сутності людини, а також індивідуальні та суспільно значущі результати такої діяльності.

Існуюча двоїстість у сприйнятті поняття "фізична культура" (тілесна і духовна) у період його виникнення обумовила широку дискусію. Деякі уявлення про це обговорення дають наведені нижче праці. Наприклад, в Американському кварталному огляді (1833) [45] у четвертому розділі, який називається "Фізична культура, підсумок і моральні зобов'язання", дається детальний аналіз зв'язку між тілесною і духовною культурами та констатується, що сила тіла повинна культивуватися через її зв'язок з розумом, а також наводиться відомий афоризм "У здоровому тілі здоровий дух". Р. Уотерстон у вступних зауваженнях до праці "Думки про моральну і духовну культуру" (1842) [49], відмічаючи важливість фізичної культури, звертав увагу на існування тісного зв'язку між фізичним і духовним: "Ті, хто хоче мати здоровий розум, повинні мати здорове тіло". Ф. Де Пейстер у праці "Звернення до культури, якої вимагає час" (1869) [28] констатував, що фізична культура повинна пропагуватися як засіб розумової культури. Розум працює з величезним недоліком, якщо фізичний організм не здоровий. Е. Бухнер (1904) [27] відмічав, що фізична культура відрізняється від духовної культури тим, що перша спрямована виключно на природу, остання – на свободу.

Результати представленої вище обговорення свідчать про те, що вже у період появи терміну "фізична культура" у тогочасному суспільстві сформувалася думка про нерозривну єдність фізичного і духовного розвитку людини. У сфері фізичної культури носієм цієї єдності виступають фізичні вправи. Зазначимо, що фізичні вправи – це вправи, які не мають для людини прямого утилітарного значення (миттєвої вигоди, користі). На дану особливість звернув увагу ще у 1924 році Г. Дюперрон, який відмічав, що "... в цій утилітарності проявляється відмінність рухів взагалі від фізичних вправ" [10]. Із даного положення витікає два важливі наслідки. Передусім необхідно відмітити, що для того, щоб використання фізичних вправ мало бажані результати, їх необхідно застосовувати систематично. Таким чином поняття "фізичні вправи" автоматично включає в себе як характеристику їх сутності, так і процес їх застосування. Однак спонукати людину систематично за власним бажанням виконувати фізичні вправи, які не мають для неї прямої миттєвої вигоди, можливо лише через формування у неї відповідних потреб, тобто впливаючи певним чином на її духовну сферу. Отже, фізичні вправи являються об'єднуючим фактором моторики людини та її духовного розвитку у процесі спеціалізованої культуротворчої діяльності людей. Саме вони є основним засобом, за допомогою якого прямо або опосередковано реалізуються різні потреби людини і суспільства у сфері фізичної культури.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що в сфері діяльності людей, пов'язаній з використанням фізичних вправ, визначення поняття "фізична культура" у широкому сенсі по відношенню до визначення цього поняття, даного у вузькому сенсі (тілесна культура), являється більш об'єктивним, коректним і всеохоплюючим. Воно співпадає з консенсусним визначенням, яке було сформульовано на основі аналізу існуючих у сучасній науковій практиці дефініцій цього поняття [3]. Це означає, що його можна

використовувати як базове у процесі розробки теорії, яка описує розвиток сфери діяльності людей, пов'язаної з використанням фізичних вправ.

Формування національних освітніх систем як один з факторів, що спричинив виникнення та широке розповсюдження терміну "фізична культура". Як свідчать історичні матеріали, у першій половині 19-го сторіччя у провідних держав Європи та в США почали формуватися національні освітні системи [17]. Важливою їх складовою були заняття учнів фізичними вправами. Для назви цих занять наряду з термінами "гімнастика" та "фізичне виховання", які мали давню історію вживання⁽³⁾, почали досить широко використовувати і новий на той час термін "фізична культура". У попередніх дослідженнях [17; 18] були представлені матеріали далеко не вичерпного переліку друкованих праць, які вийшли у період формування національних освітніх систем і в яких використовувався термін "фізична культура". Для більш широкого уявлення про особливості цього процесу, а також з метою розкриття причин, які зумовили широке використання в 19-му сторіччі терміну "фізична культура", до вже сказаного додаймо наступне. Впровадження в державні школи регулярних для учнів занять фізичними вправами було досить складним процесом. Про його неоднозначність свідчить наступне. Наприклад, у "Пенсільванському шкільному журналі" за 1865 рік [46] описується дискусія на тему "Фізична культура в загальноосвітній школі" та відмічається, що один з її учасників, професор Кірфд, звернув увагу на те, що в більшості шкіл нехтують фізичною культурою. Він не брався сказати, який конкретний вид фізичної культури повинен бути прийнятий, але на його думку якась система є абсолютно необхідною. Про важливість та необхідність введення в школах фізичної культури йшла мова і в статті "Фізична культура в чоловічих школах", яка була надрукована у шостому випуску "Освітнього журналу Верджинії" за 1874 рік [47]. У ній констатувалося, що "немає системи фізичної культури в нашій чоловічій школі", а також пропонувалося "прийняти її в якості основи для освітньої системи". У ряді праць, які були надруковані у той історичний період, аргументується необхідність введення в державних школах занять з використанням фізичних вправ. Так, у сорок четвертому щорічному звіті Державного інспектора [26] констатується, що більшість дітей не отримують "ніякої фізичної підготовки, ніякої фізичної культури" ніде окрім школи. Як позитивний приклад, відмічається, що в місті Олеан (Olean) обов'язкова фізична культура є в кожній школі і в кожному класі. Вона включає систематичні фізичні вправи двічі на день (вранці і один раз протягом дня). При цьому використовувалась шведська гімнастична система. Для цього близько 60% вчителів пройшли спеціальне навчання.

У період формування національних освітніх систем в США широкої популярності набула гімнастична система доктора Д. Льюїса, яку він представляв у 1862–1867 роках у спеціально створеному ним журналі "Гімнастика Льюїса і журнал фізичної культури" ("Lewis' Gymnastic Monthly and Journal of Physical Culture"). Про її популярність свідчить хоча б той факт, що в кожному номері Бостонського журналу *фізичної культури* протягом 1860 року [38] друкувались комплекси різноманітних вправ, які складали основу гімнастики Д. Льюїса. Сам же Д. Льюїс у статті "Фізична

культура" (1864) [25], говорячи про систему фізичної культури, пристосовану до американської школи, відмічав, що фізичні вправи, які застосовуються в цій системі, повинні бути фізіологічно адаптовані до статури учнів (для корекції різних дефектів форми їх тіла), а при їх виконанні рухи повинні бути спрямовані на розвиток активності, гнучкості і грації, а не просто на підйомну силу.

Про необхідність більш широкого погляду на фізичну культуру свідчать матеріали виступу Н. Аллена, на той час магістра фізичної культури в Амхерстському коледжі (1869) [40]. У своєму виступі на зустрічі випускників цього коледжу він акцентував увагу на тому, що фізична культура по праву повинна стати невід'ємною частиною навчального плану коледжу. Вона повинна включати, окрім фізичних вправ, ще й лекції з питань гігієни і здоров'я та інші теми, пов'язані із законами життя і здоров'я, включаючи деякі загальні знання анатомії та фізіології. Він також акцентував увагу на позитивному впливі занять фізичними вправами та відмітив, що кожен студент після вступу до коледжу проходить спеціальне обстеження, в якому фіксується його вік, вага, зріст, обхват грудей, обхват руки і передпліччя, здатність легень, сила видиху і простий тест м'язової сили. М. Холбрук у статті "Фізична культура" (1864) [39] відзначав, що фізична культура має більш широкий діапазон, ніж виконання певних м'язових рухів – вона охоплює все, що стосується догляду за нормальним розвитком організму, і включає забезпечення правильного положення учнів за партою у стоянні і ходьбі, джерело свіжого повітря, температуру в шкільних класах, їх чистоту та багато іншого. Приблизно таке ж уявлення про фізичну культуру відображено і в Положенні про управління школою, надрукованому в Німеччині у 1897 році [52]. У цьому Положенні в розділі, який має назву "Physical culture", розкрито необхідність та описано умови організації шкільної фізичної культури, котра включала в тогочасному розумінні не тільки заняття фізичними вправами, а й інші аспекти шкільного життя (гігієну, охорону здоров'я, шкільну архітектуру, шкільні меблі, опалення, вентиляцію, освітлення та харчування).

Проведений вище аналіз свідчить про те, що наприкінці 19-го сторіччя "фізична культура отримала визнання як прийнятна назва для професії" [35]. Це підтверджується, наприклад, оголошенням про навчання у Каліфорнійському університеті за напрямом "фізична культура" (1898) [23]. У цій об'яві наводиться список навчальних дисциплін та їх змістовне наповнення, а також відмічається, що протягом перших двох років студенти будуть займатися практичною фізичною культурою три години на тиждень. У процесі навчання студенти вивчали такі дисципліни (наведемо деякі з них зі значними скороченнями). Так, наприклад, в "Елементарному курсі", який читався на першому році навчання, та в "Основному курсі", який читався на другому році навчання, вивчались вправи зі Стройового статуту армії США, а також методики використання фізичних вправ із застосуванням технічних пристроїв, описані Д. Сарджендом. У "Курсі для молодих жінок", який читався на першому і другому роках навчання, вивчались, адаптовані до потреб молодих жінок. Крім названих дисциплін, студенти також вивчали "Історію фізичної культури", "Антропометрію", "Вправи, адаптовані для державних шкіл", "Фізіологію фізичних вправ", "Фізичні

⁽³⁾ Гімнастика – назва походить від вигляду, в якому тренувалися чоловіки стародавньої Греції: *gymnos* означає оголений. Термін "фізичне виховання" зустрічається в одній з перших книг на цю тему "Physical education", яка була надрукована Н. Беконом ще у XVI ст.

обстеження та діагностика", "Набуті деформації", "Анатомію людини" та "Гігієну". Наведений приклад указує на те, що вже до кінця 19-го сторіччя у провідних країнах Європи та в США у цілому завершився процес інституалізації оздоровчо-виховного напрямку в розвитку сфери діяльності людей, пов'язаної з використанням фізичних вправ, адже були виконані три основні його передумови. У тогочасному суспільстві була сформована потреба у такому виді діяльності людей. У державних школах в основному була створена, хоча й примітивна по сучасним міркам, матеріальна база для проведення з учнями занять фізичними вправами. Уже в той історичний період інтенсивно розвивалась система підготовки кадрів для такої діяльності, а також значного поширення набула підготовка відповідної науково-методичної літератури.

Висновки / Дискусія

Результати проведеного вище аналізу свідчать про наступне.

1. Одним із базових соціокультурних чинників, який вплинув на виникнення і широке розповсюдження у 19-му сторіччі терміну "фізична культура", було введення в національні освітні системи занять учнів фізичними вправами.

2. У період виникнення словосполучення "фізична культура" існували два підходи до визначення сутності поняття "фізична культура". Значна частина педагогічної спільноти та громадських діячів під фізичною культурою розуміли "тілесну культуру". Однак існувала думка й про те, що поняття "фізична культура" включає в себе не тільки заняття фізичними вправами, спрямованими на корекцію людської тілесності, а й увесь комплекс факторів, які забезпечують нормальний розвиток організму та здоров'я учнів (правильне положення учнів за партою, у стоянні і ходьбі, джерело свіжого повітря, температура в шкільних класах їх чистота, освітлення, шкільні меблі, особиста гігієна, харчування та багато іншого). Важливою складовою тогочасних уявлень про фізичну культуру була констатація нерозривного зв'язку між фізичним і духовним розвитком людини. Такий зв'язок у системі фізичної культури реалізується безпосередньо у процесі використання людьми фізичних вправ, які є основним засобом творення цього виду культури.

3. Незважаючи на широке використання в системі освіти термінів "фізична культура" та "гімнастика" на початку 20-го сторіччя, вони були поступово витіснені терміном "фізичне виховання". Як було показано у попередньому дослідженні [17], пріоритет у виборі терміну "фізичне виховання" для назви діяльності людей з використанням фізичних вправ у системі освіти був обумовлений впливом

педагогічної спільноти та громадських діячів, які сприймали у той час процес фізичного виховання через призму сімейного виховання. Для більшості з них цей термін, який виник і використовувався задовго до формування національних систем освіти, був прийнятний і відображав їхнє розуміння суті процесу фізичного виховання дітей та молоді на відміну від терміну "фізична культура", котрий уже у той історичний період сприймався значно ширше і використовувався для назви соціального явища, базовою складовою якого є процес фізичного виховання дітей та молоді.

4. Результати проведеного аналізу дозволяють констатувати, що уже до кінця 19-го сторіччя у провідних країнах Європи та в США в цілому завершився процес інституалізації оздоровчо-виховного напрямку в розвитку сфери діяльності людей, пов'язаної з використанням фізичних вправ.

5. Сутність парадигми, що лежить в основі оновленої теорії фізичної культури, полягає в наступному. По-перше, у суспільстві існує особлива сфера діяльності людей, що пов'язана (прямо або опосередковано) з використанням фізичних вправ, яка розвивається у відповідності з фундаментальними законами суспільного розвитку. По-друге, наприкінці епохи Відродження у сфері діяльності людей, пов'язаній з використанням фізичних вправ, почали формуватися три базові тенденції розвитку: оздоровчо-виховна, яка привела до формування в 19-му сторіччі соціального інституту фізичного виховання; оздоровчо-розважальна, яка привела до формування соціального інституту фітнесу; змагально-розважальна, яка привела до формування соціального інституту спорту. По-третє, для назви сфери діяльності людей, пов'язаної з використанням фізичних вправ, у сучасній науковій та соціальній практиках найбільш часто використовується термін "фізична культура". По-четверте, цілісність фізичної культури, як особливої соціокультурної системи, забезпечується тим, що в процесі культуротворчої діяльності людей використовуються одні й ті ж засоби (фізичні вправи), а також тим, що в основі розвитку основних форм її соціального прояву (фізичного виховання, спорту, фітнесу та інших споріднених з ними форм соціальної практики) лежить єдиний соціальний механізм, який є наслідком дії соціальних законів "зростання потреб" та "взаємозв'язку потреб і діяльності".

Перспективи подальших досліджень. У наступному повідомленні будуть висвітлені особливості використання терміну "фізична культура" у процесі інституалізації оздоровчо-розважального напрямку в розвитку сфери діяльності людей, пов'язаній з використанням фізичних вправ.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє, що немає конфлікту інтересів, який може сприйматися таким, що може завдати шкоди неупередженості статті.

Джерела фінансування. Ця стаття не отримала фінансової підтримки від державної, громадської або комерційної організації.

Список посилань

1. Быховская, И.М. (1996), "Физическая культура как практическая аксиология человеческого тела: методологические основания анализа проблемы", *Физическая культура: воспитание, образование, тренировка*, № 2, С. 19-27.
2. Вацеба, О. (2002), "Сучасна парадигма понять "фізична культура" і "спорт"', *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*, № 1, С. 82-85.
3. Василь Сутула (2016), "Фізична культура: передумови теорії", *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*, № 3, С. 60-65.
4. Василь Сутула (2018), "Узагальнююче визначення поняття "спорт" як один з базових конструктів узагальнюючої теорії фізичної

культури та теорії спорту", *Слобожанський науково-спортивний вісник*, № 1(64), С. 89-97.

5. Василь Сутула (2017), "Концептуальні положення узагальнюючої теорії фізичної культури", *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*, № 3, С. 107-115.
6. Василь Сутула (2017), "Культурно-історичні витоки сучасного спорту (повідомлення перше)", *Слобожанський науково-спортивний вісник*, № 6(62), С. 107-112.
7. Василь Сутула (2018), "Культурно-історичні витоки сучасного спорту (повідомлення друге)", *Слобожанський науково-спортивний вісник*, № 2 (64), С. 73-81.
8. Василь Сутула (2016), "Про сутність зв'язку між фізичною культурою, фізичною рекреацією та фізичним фітнесом", *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*, № 4, С. 77-84.
9. Василь Сутула (2019), "Термінологічно-понятійні проблеми пізнання оздоровчо-рекреаційного напрямку розвитку фізичної культури сучасності", *Слобожанський науково-спортивний вісник*, № 2(70), С. 5-12, doi:10.15391/snsv.2019-2.001.
10. Дюперон, Г.А. (1924), *Краткий курс истории физических упражнений*, Издание Ленинградской школы физического образования Комсостава К.А. и Ф Ленинград, режим доступа: <https://rucont.ru/efd/224049>.
11. ВРУ (1993), Закон України "Про фізичну культуру і спорт" (режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12>).
12. Кун, Л. (1982), *Всеобщая история физической культуры*, Ленинград, Москва.
13. Лубышева, Л.И. (2001), *Социология физической культуры и спорта: учеб. пособие*, Издательский центр "Академия", Москва.
14. Новиков, Н.И. (1783), "О воспитании и наставлении детей. Для распространения общепользных знаний и всеобщего благополучия", С. 423.
15. Кабінет Міністрів України (2015), "Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти", Постанова від 29 квітня 2015 р. № 266, режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>.
16. Сидоренко, Л.І. (2012), "Проблема тілесності: філософсько-етичні виміри", *Філософські проблеми гуманітарних наук: Альманах*, № 21, С.43-48.
17. Сутула, В.О. (2018), "Про сутність зв'язку між фізичною культурою і фізичним вихованням (повідомлення друге)", *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*, № 1, С. 78-84.
18. Сутула, В.О. (2017), "Про сутність зв'язку між фізичною культурою і фізичним вихованням (повідомлення перше)", *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*, № 4, С. 91-96.
19. Сутула, В.О. (2012), *Теоретико-методичні засади формування фізичної культури особистості в умовах цілісної соціально-педагогічної системи: дис. док. пед. наук*, Харків, С. 38-50.
20. Кукушкин, Г.И. (ред.) (1962), *Энциклопедический словарь по физической культуре и спорту*, Том 2, Физкультура и спорт, Москва.
21. Andrews, D. & Silk, M. (2011), "Physical Cultural Studies: Engendering a Productive Dialogue", *Sociol. Sport J.*, No. 28, pp. 1-3.
22. Andrews, D.L. (2008), "Kinesiology's inconvenient truth and the physical cultural studies imperative", *Quest*, No. 60, pp. 45-60.
23. Annual Announcement of Courses of Instruction. University of California (1898-99). Berkeley, 1898. 126 p. (P. 119-127).
24. Brown, D.H.K. (2019), "Physical Culture", *Societies*, No. 9(1), p. 23, doi: 10.3390/soc9010023, available at: <https://www.mdpi.com/2075-4698/9/1/23>.
25. By Dio Lewis (1864), "Physical culture", *The American Educational Monthly*, New York, Vol. 1, pp. 12-16.
26. Department of public instruction (1898), *Forty-fourth Annual Report of the State Superintendent of Public Instruction*, New York and Albany, Vol. 2, pp. 986.
27. Edward Franklin Buchner (1904), *Educational theory of Immanuel Kant*, J.B. Lippincott Company, Philadelphia.
28. Frederic De Peyster (1869), *Address On The Culture Demanded By The Age*, New York.
29. Hargreaves, J. & Vertinsky, P. (2007), *Physical Culture, Power, and the Body*, London, Routledge, ISBN 0415363527.
30. Henning Eichberg & Jerzy Kosiewicz (2016), "Body Culture, Play and Identity", *Physical Culture and Sport. Studies and Research*, Vol. LXXII, doi: 10.1515 / pcssr-2016-0022.
31. H.J. Lutcher. Stark Center for Physical Culture and Sports, available at: <https://www.starkcenter.org/>.
32. John D. Fair, "Physical culture", available at: <https://www.britannica.com/topic/physical-culture>.
33. James Cowles Prichard (1847), *Researches Into the Physical History of Mankind*, Vol. 5, 6, London.
34. Journal of the Philosophy of Sport. 2003. P.178
35. Journal of Physical Education, Recreation & Dance. American Alliance for Health, Physical Education, Recreation, and Dance, 1989, Vol. 60 (P.85).
36. Karin A. E. Volkwein-Caplan (2009), *Culture, Sport and Physical Activity*, WSPA.
37. Kosiewicz Jerzy (2010), "Social and Biological Context of Physical Culture and Sport", *Physical Culture and Sport. Studies and Research*, Vol. 50(50), pp. 5-31.
38. Lewis' New Gymnastics for Ladies, Gentlemen and Children. Boston journal physical culture, Boston, 1860, Vol. 1.
39. M.L. Holbrook (1864), *The Ohio Educational Monthly*, Vol. 13, pp. 200-203.
40. Nathan Allen, M.D. (1869), *Physical Culture in Amherst College*, Lowell, Mass., pp. 3-40.
41. New Zealand Parliament (1937), *Parliamentary Debates*, Vol. 249, pp. 527-531.
42. UNESCO (1989), *Physical Education and Sport in the Cause of Humanism: Final Report*.
43. Susan Grant (2013), *Physical Culture and Sport in Soviet Society: Propaganda, Acculturation, and Transformation in the 1920s and 1930s*, New York and London, ISBN: 9780415806954.
44. Thomas Southwood Smith (1835), *The Philosophy of Health: Or, an Exposition of the Physical and Mental Constitution of Man*, London, Vol. 1.
45. *The American Quarterly Observer*, Boston, 1833, Vol. 1. (pp. 251-269).
46. *The Pennsylvania School Journal*, 1865, Vol. 13 (pp. 182-186).
47. *The Educational Journal of Virginia*, 1874, Vol 6 (pp. 537-541).
48. *The United States Journal of Homoeopathy*, 1860, Vol. 1 (pp. 456-467).
49. Robert Cassie Waterston (1842), *Thoughts on Moral and Spiritual Culture*, Boston. (pp. 12-19).
50. *Physical Culture and Sport. Studies and Research*, available at: <http://journals4free.com/link.jsp?l=30748242>
51. Khaled Allen (2014), *The History of Physical Fitness*, available at: <http://www.artofmanliness.com/2014/09/24/the-history-of-physical-fitness/>.
52. Old and Sold (1897), *School Management – Physical Culture*, available at: <http://www.oldandsold.com/articles24/school-management-2.shtml>.

Стаття надійшла до редакції: 21.08.2019 р.
Опубліковано: 31.10.2019 р.

Анотація. Василь Сутула. Особенности культурно-исторической трансформации понятия "физическая культу-

ра". Цель: выделить условия возникновения термина "физическая культура" и особенности трансформации понятия "физическая культура" в процессе культурно-исторической эволюции сферы деятельности людей, связанной с использованием физических упражнений. **Материал и методы:** анализ специальной литературы, в которой освещаются различные аспекты развития базовых форм социального проявления физической культуры. **Результаты:** сформулирована научная парадигма, которая лежит в основе теории, описывающей развитие сферы деятельности людей, связанной с использованием физических упражнений, для названия которой используется термин "физическая культура". Термин "физическая культура" вошел в широкую социальную практику в первой половине 19-го столетия. Анализ содержательной сущности понятий "культура" и "физический" показал, что словосочетание "физическая культура" может трактоваться, как в узком, так и в широком смысле. В узком смысле оно означает развитие, воспитание, уход, совершенствование человеческой телесности. В широком смысле понятие "физическая культура" необходимо трактовать как деятельность людей с использованием физических упражнений по развитию, воспитанию, уходу, совершенствованию телесной и духовной сущности человека, а также индивидуальные и общественно значимые результаты такой деятельности. Проведенный анализ свидетельствует также о том, что в конце 19-го века термин "физическая культура" получил признание как название профессии. **Выводы:** одним из базовых социокультурных факторов, который повлиял на возникновение и широкое распространение в 19-м веке термина "физическая культура", было введение в национальные образовательные системы занятий учащихся физическими упражнениями. В этот период большинство педагогического сообщества и общественных деятелей под физической культурой понимали не только занятия физическими упражнениями, но и весь комплекс факторов, обеспечивающих нормальное развитие организма и здоровья учащихся. В начале 20-го века термин "физическая культура" был постепенно вытеснен термином "физическое воспитание". Проведенный анализ показал, что до конца 19-го века в ведущих странах Европы и в США в целом завершился процесс институализации оздоровительно-воспитательного направления в развитии сферы деятельности людей, связанной с использованием физических упражнений.

Ключевые слова: физическая культура, физическое воспитание, теория, термин, понятие, культура, физический, телесный, сфера деятельности, физические упражнения.

Abstract. Vasyl Sutula. Features of the cultural and historical transformation of the concept of "physical culture".

Purpose: to distinguish the conditions of occurrence of the term "physical culture" and peculiarities of transformation of the concept of "physical culture" in the process of cultural and historical evolution of the sphere of activity of people related to the use of physical exercises.

Material & Methods: the research methods are the analysis of special literature, which highlights various aspects of the development of basic forms of social manifestations of physical culture. **Results:** the results of the study made it possible to formulate a scientific paradigm that underlies the theory describing the development of the field of activity of people associated with the use of physical exercises, the name of which is used the term "physical culture". They also indicate that the term "physical culture" entered widespread social practice in the first half of the 19th century. The analysis of the substantive essence of the concepts of "culture" and "physical" showed that the phrase "physical culture" can be interpreted both in a narrow and in a broad sense. In a narrow sense, it means the development, education, care, improvement of human physicality. In a broad sense, the concept of "physical culture" must be interpreted as the activity of people using physical exercises to develop, educate, care, improve the bodily and spiritual essence of a person, as well as individual and socially significant results of such activities. The analysis also indicates that at the end of the 19th century the term "physical culture" was recognized as the name of the profession. **Conclusions:** one of the basic sociocultural factors that influenced the emergence and widespread use of the term "physical culture" in the 19th century was the introduction of physical exercises for students in national educational systems. During this period, the majority of the pedagogical community and public figures understood physical culture not only as physical exercises, but also the whole complex of factors ensuring the normal development of the body and the health of students. At the beginning of the 20th century, the term "physical culture" was gradually supplanted by the term "physical education". The analysis showed that before the end of the 19th century in the leading countries of Europe and in the USA as a whole, the process of institutionalizing the health and educational direction in the development of the field of activity of people associated with the use of physical exercises was completed.

Keywords: physical culture, physical education, theory, term, concept, culture, physical, bodily, field of activity, physical exercises.

References

1. Bykhovskaya, I.M. (1996), "Physical culture as a practical axiology of the human body: methodological foundations of the analysis of the problem", *Fizicheskaya kultura: vospitanie, obrazovanie, trenirovka*, No. 2, pp. 19-27. (in Russ.)
2. Vatsaba, O. (2002), "The modern paradigm of the concepts of "physical culture" and "sport"", *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu*, No. 1, pp. 82-85. (in Ukr.)
3. Vasyl Sutula (2016), "Physical Education: Prerequisites for Theory", *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu*, No. 3, pp. 60-65. (in Ukr.)
4. Vasyl Sutula (2018), "Generalizing the definition of the concept of "sport" as one of the basic constructs of the general theory of physical culture and the theory of sport", *Slobozans'kij naukovo-sportivnij visnik*, No. 1(64), pp. 89-97. (in Ukr.)
5. Vasyl Sutula (2017), "Conceptual Provisions of the General Theory of Physical Culture", *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu*, No. 3, pp. 107-115. (in Ukr.)
6. Vasyl Sutula (2017), "Cultural and historical origins of modern sport (message first)", *Slobozans'kij naukovo-sportivnij visnik*, No. 6(62), pp. 107-112. (in Ukr.)
7. Vasyl Sutula (2018), "Cultural and Historical Origins of Modern Sport (Message Second)", *Slobozans'kij naukovo-sportivnij visnik*, No. 2 (64), pp. 73-81. (in Ukr.)
8. Vasyl Sutula (2016), "On the Essence of the Link between Physical Culture, Physical Recreation and Physical Fitness", *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu*, No. 4, pp. 77-84. (in Ukr.)
9. Vasyl Sutula (2019), "Terminological and conceptual problems of cognition of the wellness and recreational direction of development of physical culture of modernity", *Slobozans'kij naukovo-sportivnij visnik*, No. 2(70), pp. 5-12, doi:10.15391/snsv.2019-2.001. (in Ukr.)
10. Duperon, G.A. (1924), *Short Course on the History of Physical Exercise, Edition of the Leningrad School of Physical Education*, K.A. and F. Leningrad, available at: <https://rucont.ru/efd/224049>. (in Russ.)
11. VRU (1993), Law of Ukraine "On Physical Culture and Sports" (available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12>). (in Ukr.)
12. Kun, L. (1982), *Vseobshchaya istoriya fizicheskoy kultury* [The General History of Physical Culture], Leningrad, Moscow. (in Russ.)
13. Lubyshcheva, L.I. (2001), *Sotsiologiya fizicheskoy kultury i sporta: ucheb. Posobie* [Sociology of Physical Culture and Sports], Izdatelskiy tsentr "Akademiya", Moscow. (in Russ.)
14. Novikov, N.I. (1783), "On the upbringing and instruction of children. For the dissemination of generally useful knowledge and general well-being", pp. 423. (in Russ.)
15. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), "On Approval of the List of Fields of Knowledge and Specialties for which Higher Education Applicants Are Trained", Resolution No. 266 of April 29, 2015, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>. (in Ukr.)
16. Sydorenko, L.I. (2012), "The problem of physicality: philosophical and ethical dimensions", *Filosofski problemy humanitarnykh nauk*:

Almanakh, No. 21, S.43-48. (in Ukr.)

17. Sutula, V.O. (2018), "On the essence of the link between physical education and physical education (message two)", *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu*, No. 1, pp. 78-84. (in Ukr.)
18. Sutula, V.O. (2017), "On the essence of the link between physical education and physical education (message first)", *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu*, No. 4, pp. 91-96. (in Ukr.)
19. Sutula, V.O. (2012), *Teoretyko-metodychni zasady formuvannia fizychnoi kultury osobystosti v umovakh tsilnisnoi sotsialno-pedahohichnoi systemy: dys. dok. ped. nauk* [Theoretical and methodological bases of formation of physical culture of the person in the conditions of the holistic socio-pedagogical system: DS diss.], Kharkiv, pp. 38-50. (in Ukr.)
20. Kukushkin, G.I. (Ed.) (1962), *Encyclopedic Dictionary of Physical Culture and Sports*, Volume 2, Physical Education and Sport, Moscow. (in Russ.)
21. Andrews, D. & Silk, M. (2011), "Physical Cultural Studies: Engendering a Productive Dialogue", *Sociol. Sport J.*, No. 28, pp. 1-3.
22. Andrews, D.L. (2008), "Kinesiology's inconvenient truth and the physical cultural studies imperative", *Quest*, No. 60, pp. 45-60.
23. Annual Announcement of Courses of Instruction. University of California (1898-99). Berkeley, 1898. 126 p. (P. 119-127).
24. Brown, D.H.K. (2019), "Physical Culture", *Societies*, No. 9(1), p. 23, doi: 10.3390/soc9010023, available at: <https://www.mdpi.com/2075-4698/9/1/23>.
25. By Dio Lewis (1864), "Physical culture", *The American Educational Monthly*, New York, Vol. 1, pp. 12-16.
26. Department of public instruction (1898), Forty-fourth Annual Report of the State Superintendent of Public Instruction, New York and Albany, Vol. 2, pp. 986.
27. Edward Franklin Buchner (1904), *Educational theory of Immanuel Kant*, J.B. Lippincott Company, Philadelphia.
28. Frederic De Peyster (1869), *Address On The Culture Demanded By The Age*, New York.
29. Hargreaves, J. & Vertinsky, P. (2007), *Physical Culture, Power, and the Body*, London, Routledge, ISBN 0415363527.
30. Henning Eichberg & Jerzy Kosiewicz (2016), "Body Culture, Play and Identity", *Physical Culture and Sport. Studies and Research*, Vol. LXXII, doi: 10.1515 / pcssr-2016-0022.
31. H.J. Lutcher. Stark Center for Physical Culture and Sports, available at: <https://www.starkcenter.org/>.
32. John D. Fair, "Physical culture", available at: <https://www.britannica.com/topic/physical-culture>.
33. James Cowles Prichard (1847), *Researches Into the Physical History of Mankind*, Vol. 5, 6, London.
34. Journal of the Philosophy of Sport, 2003.
35. Journal of Physical Education, Recreation & Dance. American Alliance for Health, Physical Education, Recreation, and Dance, 1989, Vol. 60 (P.85).
36. Karin A. E. Volkwein-Caplan (2009), *Culture, Sport and Physical Activity*, WSPA.
37. Kosiewicz Jerzy (2010), "Social and Biological Context of Physical Culture and Sport", *Physical Culture and Sport. Studies and Research*, Vol. 50(50), pp. 5-31.
38. Lewis' New Gymnastics for Ladies, Gentlemen and Children. Boston journal physical culture, Boston, 1860, Vol. 1.
39. M.L. Holbrook (1864), *The Ohio Educational Monthly*, Vol. 13, pp. 200-203.
40. Nathan Allen, M.D. (1869), *Physical Culture in Amherst College*, Lowell, Mass., pp. 3-40.
41. New Zealand Parliament (1937), *Parliamentary Debates*, Vol. 249, pp. 527-531.
42. UNESCO (1989), Physical Education and Sport in the Cause of Humanism: Final Report.
43. Susan Grant (2013), *Physical Culture and Sport in Soviet Society: Propaganda, Acculturation, and Transformation in the 1920s and 1930s*, New York and London, ISBN: 9780415806954.
44. Thomas Southwood Smith (1835), *The Philosophy of Health: Or, an Exposition of the Physical and Mental Constitution of Man*, London, Vol. 1.
45. *The American Quarterly Observer*, Boston, 1833, Vol. 1. (pp. 251-269).
46. *The Pennsylvania School Journal*, 1865, Vol. 13 (pp. 182-186).
47. *The Educational Journal of Virginia*, 1874, Vol 6 (pp. 537-541).
48. *The United States Journal of Нотъорathy*, 1860, Vol. 1 (pp. 456-467).
49. Robert Cassie Waterston (1842), Thoughts on Moral and Spiritual Culture, Boston. (pp. 12-19).
50. *Physical Culture and Sport. Studies and Research*, available at: <http://journals4free.com/link.jsp?l=30748242>
51. Khaled Allen (2014), *The History of Physical Fitness*, available at: <http://www.artofmanliness.com/2014/09/24/the-history-of-physical-fitness/>.
52. Old and Sold (1897), School Management – Physical Culture, available at: <http://www.oldandsold.com/articles24/school-management-2.shtml>.

Received: 21.08.2019.

Published: 31.10.2019.

Відомості про авторів / Information about the Authors

Сутула Василь Опанасович: д. пед. н., професор; Харківська державна академія фізичної культури: вул. Клочківська, 99. м. Харків, 61058, Україна.

Сутула Василь Афанасьевич: д. пед. н., професор; Харьковская государственная академия физической культуры: ул. Клочковская, 99. г. Харьков, 61058, Украина.

Vasyl Sutula: Doctor of Science (Pedagogical), Professor; Kharkiv State Academy of Physical Culture: Klochkovskaya 99, Kharkiv, 61058, Ukraine.

ORCID.ORG/0000-0002-1108-9640

E-mail: vsutula@rambler.ru